

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچئون بر روحیه کارآفرینی دانش آموزان: یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

■ احمد عابدی***

■ محمدجواد لیاقت دار**

■ لیلا حشمتی فر°

چکیده:

این تحقیق با هدف سنجش تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچئون بر روحیه کارآفرینی دانش آموزان در دوره اول متوسطه صورت گرفته است. جامعه آماری آن شامل همه دانش آموزان دختر دوره اول متوسطه اصفهان در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ بود. روش انجام پژوهش به شیوه ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان بود. به منظور سنجش کمی روحیه کارآفرینی، ۳۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب و به تصادف در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) گمارش شدند. هر دو گروه در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون به پرسش‌نامه روحیه کارآفرینی پاسخ دادند. برای گروه آزمایش ۱۳ جلسه آموزش برگزار شد، اما گروه کنترل مداخله‌ای دریافت نکرد. برای «تحلیل داده‌ها از تحلیل کوواریانس چند متغیره» استفاده شد.

در مرحله دوم، به منظور بررسی و تأیید یافته‌های کمی، در پایان هر جلسه با دانش آموزان مصاحبه‌ای صورت گرفت. نتایج پژوهش نشان دادند، بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچئون، بر روحیه کارآفرینی دانش آموزان مؤثر بوده است (۰/۰۰۱). از این رو مؤلفه‌های «نوآوری»، «ریسک‌پذیری»، «موفقیت‌طلبی» و «استقلال‌طلبی» در سطح ۰/۰۰۱ معنادار بودند و مؤلفه‌های «ابهام‌پذیری» و «کنترل‌پذیری» معنادار نبودند. نتایج مصاحبه‌های به‌دست آمده هم تحلیل کمی را تأیید کرده‌اند. بنابراین می‌توان گفت: با توجه به اهمیت آموزش کارآفرینی در مدرسه، در کنار سایر برنامه‌ها و روش‌های موجود می‌توان از بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر دانشگاه ساسکاچئون استفاده کرد.

کلید واژه‌ها: آموزش کارآفرینی، بسته آموزشی، روحیه کارآفرینی، دوره اول متوسطه

□ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۹/۲۷

□ تاریخ شروع بررسی: ۹۸/۵/۱۶

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۳/۱۹

* دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه اصفهان.....
** استاد گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول).....
*** دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه اصفهان.....
l.heshmatifar@edu.ui.ac.ir.....
JAVAD@edu.ui.ac.ir.....
a.abedi@gmail.com.....

مقدمه

توسعه و ترویج آموزش کارآفرینی سال‌هاست که یکی از هدف‌های کلیدی سیاست برای اتحادیه اروپا و کشورهای عضو شده است (اتحادیه اروپا، ۲۰۱۶). برنامه‌های آموزش کارآفرینی در طول ۲۰ سال گذشته به سرعت در حال افزایش است (بانک جهانی، ۲۰۱۳) و مزایای این برنامه‌ها بسیاری از کشورها را برای پیاده‌سازی آن‌ها جذب کرده‌اند. برای مثال، کمیسیون اروپا مدت‌هاست از آموزش کارآفرینی در میان کشورهای عضو حمایت می‌کند؛ زیرا می‌داند که آموزش کارآفرینی به ایجاد یک ذهنیت کارآفرین کمک می‌کند و دانش و مهارت لازم را برای توسعه فرهنگ کارآفرینی فراهم می‌آورد (اتحادیه اروپا، ۲۰۰۴؛ ۲۰۰۸؛ ۲۰۱۲؛ ۲۰۱۳ و ۲۰۱۶). آموزش کارآفرینی باید در تمامی دوره‌های تحصیلی توسعه یابد. بسیاری از اسناد راهبردهای بیان می‌کنند: کارآفرینی نه تنها باید به افرادی که در زمینه کسب‌وکار تحصیل می‌کنند، آموزش داده شود، بلکه باید شامل تمامی دانش‌آموزان در تمامی دوره‌های تحصیلی باشد (کربی و ابراهیم، ۲۰۱۱). توانایی‌های کارآفرینی، مانند نوآوری، شناسایی مشکل، حل مسئله، مدیریت زمان، انعطاف‌پذیری و تصمیم‌گیری مستقل، مهارت‌هایی هستند که در همه زمینه‌های شغلی در بخش خصوصی و دولتی موردنیازند (فرانک، ۲۰۰۷ و جونز و ایردال، ۲۰۱۰). بنابراین نباید انتظار داشت آموزش کارآفرینی فقط به‌منظور تشویق دانشجویان برای شروع و ادامه کسب‌وکار مورد استفاده قرار گیرد (هیتی و آگارمن، ۲۰۰۴ و کربی، ۲۰۰۴).

اکنون کاملاً واضح است که کارآفرینی یا حتی جزئیات مربوط به آن را می‌توان آموزش داد. متخصصان و فعالان آموزش کسب‌وکار این افسانه را شکل داده‌اند که فرد دانش مربوط به کارآفرینی را کسب نمی‌کند بلکه مادرزاد کارآفرین متولد می‌شود. پیتز دراکر که امروزه یکی از متفکران تأثیرگذار در زمینه مدیریت محسوب می‌شود، می‌گوید: «مقوله کارآفرینی چیز عجیب‌وغریبی نیست. جادو هم نیست و نمی‌توان آن را امری مرموز دانست. این دانش تنها یک مقوله منظم و منسجم است که هیچ ارتباطی به مسائل ارثی و مادرزادی ندارد. دانشی است که مانند تمام علوم بدون دیگر می‌توان آن را فراگرفت و آموخت» (میری، ۱۳۸۷).

در دهه گذشته توجه به مقوله کارآفرینی در ایران رنگ و نقش ویژه‌ای به خود گرفته است و می‌توان به طرح‌های متعددی همچون طرح «کاشف ملی» (سایت کاشف، ۱۳۹۸) یا طرح «مراکپ» (وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۸) اشاره کرد. کارآفرینی امری جدا و منفک از آموزش و پرورش نیست، بلکه پیوندی ناگسسته با آن دارد. چنانچه یکی از مهم‌ترین نرخ‌های رشد اقتصادی، نرخ اشتغال و آموزش است (رادولسکو، فداجو، سینیسی، ایاکوب، ۲۰۱۸).

آموزش و پرورش به‌عنوان بزرگ‌ترین سازمان متولی تربیت نسل آینده و نیروی انسانی بازار کار، با داشتن ویژگی‌هایی نظیر پوشش تحصیلی وسیع و مناسب، حضور دانش‌آموزان در مدرسه‌ها به

مدت طولانی، در اختیار داشتن نسل آینده در شرایط سنی مناسب برای یادگیری اصول و مفاهیم و تربیت انسانی تا قبل از ورود به بازار کار، نقش حیاتی در کاهش نرخ بی‌کاری فارغ‌التحصیلان دارد. در واقع، آموزش و پرورش با ارائه آموزش‌های لازم در زمان مناسب، علاوه بر انتقال اطلاعات و مفاهیم کارآفرینی به دانش‌آموزان، زمینه رشد بسیاری از خصوصیات و مهارت‌های لازم کارآفرینی را فراهم می‌کند (عارفی، فتحی و اجارگاه و نساج، ۱۳۸۹).

نکته حائز اهمیت و کلیدی این است که آموزش کارآفرینی از چه زمانی باید آغاز شود تا دانش‌آموزان شرایط، درک محورهای کارآفرینی و پذیرش آن را داشته باشند. آپچونکا، سیلبرسن، درمونت و استوزر^{۱۰} (۲۰۱۱) گزارش کردند که اگر نوجوانان در مراحل اولیه مهارت‌های کارآفرینی را فراگیرند، تأثیر مثبتی بر عملکرد حرفه‌ای و شغلی آن‌ها در زندگی آینده‌شان خواهد داشت (آپچونکا و همکاران، ۲۰۱۱). والستاد و کوریلسکی^{۱۱} (۲۰۱۱) در پژوهشی ۱۰۰۱ کارآفرین کسب‌وکار را بررسی قرار کردند و نتیجه گرفتند: آموزش به موقع در حوزه فناوری و کارآفرینی در مدرسه‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند که در آینده پیشرفت‌های زیادی در این زمینه داشته باشند (والستاد و کوریلسکی، ۲۰۱۱). در پژوهشی دیگری، عزیز^{۱۲} (۲۰۰۹) نتیجه گرفت که: آموزش کارآفرینی باید فرایندی مستمر از دوره ابتدایی تا دبیرستان و سپس دانشگاه باشد.

یکی از هدف‌های دوره متوسطه آماده کردن دانش‌آموزان برای ورود به دوره‌های بالاتر و دانشگاهی است. در تمام این دوره‌ها، علاقه دانش‌آموزان به کارآفرینی باید اصلاح شود تا زمانی که آن‌ها از تحصیل خارج شوند، بالغ، مسئول و آماده برای ادامه تحصیلات خود در سطح بالاتری باشند. با وجود این، یکی از مسائلی که کمتر در مدرسه‌ها به آن‌ها پرداخته می‌شود، آموزش «رفتار کارآفرینانه» است. از آنجا که دومین پایگاه اجتماعی بعد از خانواده برای دانش‌آموزان مدرسه است، مدرسه نقش مهمی را در آموزش و پرورش کارآفرینی دارد. زیرا عمده مسئله‌ای که بعد از فارغ‌التحصیلی ذهن آن‌ها را درگیر می‌کند، انتخاب و یافتن شغل مناسب است. آموزش و رفتار کارآفرینانه در مدرسه سبب می‌شود، فارغ‌التحصیلان در پایان تحصیلات و پس از یادگیری رفتار کارآفرینانه، راه و هدف مشخصی برای ایده‌ها و ایجاد شغل مناسب داشته باشند (سلطانیان شیرازی و فکری، ۱۳۹۶).

گرچه برخی از درس‌ها، همچون درس «کار و فناوری» با هدف تقویت و افزایش روحیه کارآفرینی تدوین شده‌اند، اما نتوانسته‌اند به خوبی مؤلفه‌ها و ویژگی‌های کارآفرینی دانش‌آموزان را به خوبی تقویت کنند؛ از این رو به بازبینی و بازنگری نیاز دارند (واحدی، سیف‌نراقی و نادری، ۱۳۹۵). بررسی‌ها و مطالعات قبلی نشان می‌دهند که اطلاعات زیادی در خصوص اجزای آموزش کارآفرینی یافت می‌شوند، اما شناخت بسیار کمی در خصوص تمرین‌های عملی و واقعی وجود دارد (جی و پنگ^{۱۳}، ۲۰۱۲؛ فاکس و پیتوی و اوزبونام^{۱۴}، ۲۰۱۸). در همین راستا، فایول،

ورزات و واپشات^{۱۵} (۲۰۱۶) بر این نکته تأکید دارند که آموزش کارآفرینی باید:

- نشان‌دهنده درک بهتر از مهارت و صلاحیت‌ها بر مبنای هدف‌های ایجاد شده باشد؛
- حاوی ارائه روش‌های مؤثرتری برای ارزیابی پدآگوژی‌های آموزشی باشد؛
- حاوی مطالعات دقیق‌تری در مورد اثربخشی آموزشی باشد.

گرچه پژوهش‌های بسیاری در خصوص کارآفرینی صورت گرفته‌اند، اما شیوه و نوع آموزش آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. کارآفرینی در آموزش دوره متوسطه تا حد زیادی ناشناخته مانده است. البته لازم به ذکر است که در سال‌های اخیر، با تغییر رویکردهای آموزشی به این مقوله، برخی از کتاب‌ها با نگرش‌های کارآفرینی تألیف و تدوین شده‌اند. در این خصوص می‌توان کتاب «کارگاه کارآفرینی و تولید، ویژه پایه دهم» (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی، ۱۳۹۷) و کتاب «کارگاه نوآوری و کارآفرینی ویژه پایه یازدهم و همه رشته‌های فنی حرفه‌ای و کار و دانش» (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی، ۱۳۹۸) را نام برد. دیدگاه تلفیق کارآفرینی در کتاب‌های درسی گرچه امری است که در حوزه برنامه درسی بسیار مورد تأیید واقع شده است، اما می‌توان آموزش کارآفرینی را به‌عنوان برنامه‌ای جدا و مستقل مدنظر قرار داد و در پی آن ویژگی‌ها و هدف‌های مشخصی را برای دانش‌آموزان معین کرد.

برنامه‌های آموزشی متعددی به‌منظور آموزش کارآفرینی در مدرسه‌های در سراسر جهان برگزار می‌شوند. این برنامه‌ها معمولاً به‌صورت پروژه و مقاله‌های پژوهشی عرضه می‌شوند. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: برنامه آموزشی چمو^{۱۶} در جاکارتا^{۱۷} (پاریتواتی، اسلمت و سبستین^{۱۸}، ۲۰۱۵)؛ استفاده از رویکرد کارآفرینی در دانمارک^{۱۹} (مورگ^{۲۰}، ۲۰۱۴)؛ توسعه کارآفرینی در مدرسه‌های پرتغال^{۲۱} (پاویا و تاد^{۲۲}، ۲۰۱۵)؛ پروژه کارآفرینی در نروژ^{۲۳} (جوهانسون، سنک^{۲۴}، ۲۰۱۴)؛ برنامه آموزش کارآفرینی در برنامه درسی هنگ‌کنگ^{۲۵} (چنگ^{۲۶}، ۲۰۰۸)؛ آموزش کارآفرینی دانشگاه ساسکاچون^{۲۷} (۲۰۰۴). در این میان، با توجه به رویکردهای مختلفی که در خصوص آموزش کارآفرینی وجود دارند، آموزش کارآفرینی دانشگاه ساسکاچون، با خاصیت در دسترس بودن تمامی مواد و محتوای آموزشی خود و همچنین داشتن مؤلفه‌های رفتاری، شناختی، عاطفی، توانسته است از دیگر آموزش‌ها پیشی بگیرد. این آموزش به‌صورت یک برنامه درسی تدوین شده است که می‌توان از آن برای سنین متفاوت استفاده کرد.

دانشگاه ساسکاچون به‌عنوان یک مرکز تحقیقاتی، هر ساله پروژه‌های گسترده‌ای را پشتیبانی می‌کند. یکی از برنامه‌های آن «تدوین برنامه آموزش کارآفرینی برای دانش‌آموزان» است (مرکز یادگیری دانشگاه ساسکاچون^{۲۸}، ۲۰۱۶). که می‌توان از آن به‌عنوان برنامه‌ای جامع برای پیاده‌سازی آموزش کارآفرینی در مدرسه‌ها استفاده کرد. در پژوهش حاضر، با توجه به آموزش کارآفرینی دانشگاه ساسکاچون، برنامه‌ای جدید تنظیم و مورداستفاده قرار گرفت.

با توجه به مطالعات فوق، موضوع پژوهش حاضر عبارت است از: سنجش تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچئون، بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان. بدین منظور، با استفاده از روش قدرتمند ترکیبی، در مرحله اول بسته آموزش با اندکی تغییرات تدوین شد و سپس به روش کمی، اثربخشی آن مورد بررسی و آزمون قرار گرفت. ضمناً برای تأیید نتایج کمی، با استفاده از روش لانه‌ای هم‌زمان، مصاحبه‌ای با آزمودنی‌ها انجام شد.

تاکنون پژوهش‌های زیادی در خصوص آموزش کارآفرینی در دوره دوم متوسط انجام شده است. چنانچه می‌توان به پژوهش‌های صمدی و اصفهانی (۱۳۸۶)، مشایخ (۱۳۸۶)، جمالی زواره، نیلی و شادفر (۱۳۸۶)، عارفی و همکارانش (۱۳۸۹)، ربیعی و خادمی (۱۳۹۲)، سلطانیان شیرازی و فکری (۱۳۹۶)، دولیسو^{۲۹} (۲۰۱۰)، سنچز^{۳۰} (۲۰۱۵)، دوسی و کپنی^{۳۱} (۲۰۱۷) در این راستا اشاره کرد. توجه به آموزش کارآفرینی در دوره‌های پایین‌تر (ابتدایی و دوره اول متوسطه) امری است که به تازگی مورد توجه قرار گرفته برای مثال، جعفری مقدم و فخارزاده (۱۳۹۰) و واحدی و همکارانش (۱۳۹۵) به نقش کتاب‌های درسی در توسعه کارآفرینی دانش‌آموزان پرداخته‌اند. در پژوهشی دیگر، سبزه (۱۳۹۶) الگوی برنامه درسی کارآفرینی را برای کودکان پیش از دبستان طراحی کرد که از دیدگاه متخصصان برنامه درسی، کارآفرینی و مربیان ارزشیابی شد. بر اساس یافته‌های این تحقیق توصیه شده است که آموزش کارآفرینی در قالب الگوهای برنامه درسی از سنین قبل از دبستان، به منظور زمینه‌سازی و پرورش کودکانی خودشکوفای، کارآمد و مستقل صورت پذیرد.

همچنین، عبدالهی، آقامحمدی، عباس پور و دلاور (۱۳۹۶)، با تحلیل ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی بین دانش‌آموزان پایه نهم دوره اول، به این نتیجه رسیدند که دانش‌آموزان از نظر ویژگی‌های فردی و شخصیتی کارآفرینی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند. در پژوهشی دیگر، مرتضی نژاد، عطاران، حسینی خواه و عباسی (۱۳۹۶)، با تبیین عناصر برنامه درسی کارآفرینی در دوره آموزش عمومی، هدف‌های دوره ابتدایی را آشنایی با مفاهیم پایه، انگیزه، علاقه و روحیه کارآفرینانه و در دوره متوسطه، پرورش مهارت‌ها و شایستگی‌های کارآفرینی مشخص کردند. با مرور پیشینه‌های مطالعاتی خارجی می‌توان به برخی از مهم‌ترین‌های آن‌ها اشاره کرد.

○ گون^{۳۲} (۲۰۰۹) به این موضوع اشاره می‌کند که دستاوردهای کارآفرینی در برنامه‌های دوره ابتدایی، به منظور توسعه مؤلفه‌های کارآفرینی موجودند، اما برای تسهیل برخی خصوصیات کارآفرینی، کافی نیستند.

○ ساراوه و همکارانش^{۳۳} (۲۰۱۰) اظهار داشتند که کارآفرینی را می‌توان در سن کودکی از طریق آموزش و با حمایت خانواده شکل داد.

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان: یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

○ آدو و آمادی^{۳۴} (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «تلفیق مطالعات کارآفرینی با آموزش ابتدایی» به این نتیجه رسیدند که معلمان و کارآفرینان چنین نوآوری‌های آموزشی تأثیر مثبتی بر اقتصاد کشور دارند.

○ پاراکاپاس و زبینه^{۳۵} (۲۰۱۵)، در پژوهشی با عنوان «جایگاه کارآفرینی در آموزش و پرورش رسمی لیتوانی در دوره آموزش عمومی»، نشان دادند که برنامه درسی، آن کشور، آموزش کارآفرینی را در خود گنجانده است و موضوع‌هایی آموزشی مرتبط، در هر یک از دوره‌های تحصیلی به صورت هدفمند (برای مثال اقتصاد، کارآفرینی و...) در آموزش رسمی قرار گرفته‌اند. همچنین این تحقیق نشان می‌دهد که تأثیرگذاری آموزش رسمی بر آموزش کارآفرینی بسیار زیاد است و آموزش‌های غیررسمی تأثیر چندانی ندارند.

○ یافته‌های پژوهش هسی^{۳۶} (۲۰۱۶) بر این نکته تأکید دارند که دانش‌آموزان ۱۱ و ۱۲ ساله به مهارت‌های خودکارآمدی و مهارت‌های غیرشناختی برای کارآفرین شدن نیازمند هستند. به عبارت دیگر، مهارت‌های شناختی کارآفرینی بعد از اجرای برنامه هم‌تعبیری نمی‌کند.

○ تویت و گاوآباو^{۳۷} (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «فرصت‌های مورد غفلت واقع شده: آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه در برنامه درسی فناوری در آفریقای جنوبی و بوتسوانا» نشان داد: اگرچه فناوری دارای توانایی بالایی برای حمایت و توسعه کارآفرینی است، برنامه‌های درسی موردبررسی شامل محتوای کارآفرینی صریح و راهنمایی‌های آموزشی برای حمایت از معلمان در این زمینه نیست.

از همین رو و با توجه به اهمیت آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان است.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر، از روش ترکیبی استفاده شد. روش پژوهش ترکیبی بر جمع‌آوری، تحلیل و تلفیق داده‌های کمی و کیفی در یک مطالعه منفرد یا یک سلسله از مطالعات تمرکز می‌یابد. نوع روش ترکیبی به‌کاررفته در پژوهش، «طرح لانه‌گزینی» بود. این طرح بیشتر زمانی مفید واقع می‌شود که پژوهشگر نیاز دارد یک مؤلفه کیفی را درون یک طرح کمی قرار دهد. در اینجا پژوهشگر هر دو نوع داده (کمی و کیفی) را جمع‌آوری و سپس در تفسیر نتایج آن‌ها را تلفیق می‌کند (کرسول، ۲۰۰۹/۱۳۹۷) ترجمه کیامنش و طوسی).

در این پژوهش اولویت با داده‌های کمی بود که وزن بیشتری داشتند. از این رو جمع‌آوری

داده‌های کمی از نوع نیمه آزمایشی بود که در آن تأثیر متغیر مستقل (آموزش کارآفرینی بر اساس طراحی بسته آموزشی) بر متغیر وابسته (روحیه کارآفرینی) در دو گروه آزمایشی و کنترل سنجیده باشد. نمونه مورد مطالعه مرکب از ۳۰ نفر (۱۵ نفر گروه آزمایش و ۱۵ نفر گروه کنترل) از دانش‌آموزان دختر پایه هفتم «دبیرستان دخترانه اسوه» واقع در ناحیه ۳ اصفهان بود. به منظور اجرای پژوهش حاضر، ابتدا هماهنگی‌های لازم با دبیرستان انجام شد. پس از کسب مجوز، کلاس تابستانه‌ای با هدف آموزش کارآفرینی در مرداد و شهریور ۱۳۹۷ تشکیل دادیم. در این کلاس بسته آموزشی طراحی شده را در ۱۳ جلسه (هر جلسه یک ساعت و نیم) با روش تدریس فعال برای گروه آزمایش اجرا کردیم. به منظور گردآوری اطلاعات در بخش کمی، دو گروه به پرسش‌نامه روحیه کارآفرینی (هوشمندان مقدم و رضوانفر، ۱۳۹۰) به عنوان پیش‌آزمون و پس‌آزمون پاسخ دادند. به علاوه، برای ارتقای داده‌های مرحله اول و تأیید آن، اطلاعات کیفی را با رویکرد تحلیل مضمون جمع‌آوری کردیم.

● ابزار اندازه‌گیری

پرسش‌نامه روحیه کارآفرینی: ابزار مورد استفاده در بخش کمی، پرسش‌نامه روحیه کارآفرینی (هوشمندان مقدم و همکاران، ۱۳۹۰) بود. که شش بعد روحیه ریسک‌پذیری، استقلال‌طلبی، موفقیت‌طلبی، نوآوری، کنترل‌پذیری و ابهام‌پذیری (تحمل ابهام) را می‌سنجد. این پرسش‌نامه بر اساس رویکرد روان‌شناختی کارولند و همکارانش (۱۹۸۴)، به نقل از منصوری نژاد، (۱۳۸۹) ساخته شده است. در پژوهش بورغنی (۱۳۹۴)، میزان ضریب پایایی برای این پرسش‌نامه ۰/۸۹ برآورد شده که مبین سطح مطلوب پایایی آن بوده است.

مصاحبه نیمه‌ساختاریافته: مطالعه کیفی در این پژوهش به صورت مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود. در پایان هر جلسه آموزشی، با دانش‌آموزان شرکت‌کننده مصاحبه‌ای صورت می‌گرفت. نمونه‌گیری به روش هدفمند از دانش‌آموزان شرکت‌کننده در کلاس آموزش کارآفرینی و تا زمان اشباع داده‌ها ادامه یافت. مصاحبه‌ها با ۱۲ نفر از دانش‌آموزان به اشباع رسید، اما برای اطمینان از حصول اطلاعات به دست آمده با ۱۵ نفر مصاحبه کردیم. مدت مصاحبه‌ها بین ۲۰ تا ۳۰ دقیقه بود. تمامی مصاحبه‌ها ضبط شدند و به صورت دست‌نویس درآمدند. پژوهشگران مصاحبه‌ها را چندین بار شنیدند و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل مضمون استفاده کردند. در ابتدا مضامین اولیه و سپس مضامین نهایی در قالب شش مؤلفه روحیه کارآفرینی دسته‌بندی شدند. به منظور تأییدپذیری داده‌ها، از روش بازنگری توسط مشارکت‌کنندگان و نظرات اصلاحی آن‌ها استفاده شد. علاوه بر این، به منظور انتقال‌پذیری و دقت مطالعه، نتایج را در اختیار چند فرد متخصص گذاشتیم و از آنان خواستیم که نتایج را بررسی کنند و نظراتشان را ارائه دهند.

● شیوه اجرای پژوهش

طراحی و ساخت بسته آموزشی

برنامه آموزش کارآفرینی دانشگاه ساسکاچون که در این پژوهش از آن اقتباس شده، از ۲۲ ماژول (جلسه آموزشی) تشکیل شده است که ۱۱ ماژول آن اصلی و ۱۱ ماژول دیگر اختیاری‌اند. هریک از ماژول‌ها به تفکیک هدف‌های فرعی بیان شده است. جلسه‌های آموزشی متناسب با ماژول‌های تعیین شده عبارت‌اند از: تخمین ساعت موردنیاز برای آموزش؛ سطح افراد یادگیرنده؛ پیش‌نیاز؛ هدف‌های یادگیری و مهارت‌های عملی متناسب با هر هدف. در پایان جلسه‌های آموزشی ارزشیابی صورت می‌گیرد که این ارزشیابی بر اساس میزان آموخته‌ها، فعالیت‌های انجام‌شده در طول مدت آموزش، پروژه‌های کلاسی، پورتفولیو (کارپوشه‌ها) و ارائه کلاسی است (مرکز یادگیری ساسکاچون ۲۸، ۲۰۰۴).

در این پژوهش، به‌منظور تنظیم و ارائه بسته آموزشی، سن و وضعیت روان‌شناختی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه در نظر گرفته شد. نظرها و پیشنهادهای افراد کارآفرین دارای سابقه آموزش مرتبط با این دوره نیز لحاظ شد و سعی کردیم، علاوه بر موارد فوق، تنوع لازم برای حفظ انگیزه دانش‌آموزان را رعایت کنیم. در طراحی بسته آموزش کارآفرینی، بر ویژگی و شایستگی افراد کارآفرین، از جمله ریسک‌پذیری، استقلال‌طلبی، موفقیت‌طلبی، نوآوری و خلاقیت تأکید شد، این نکته بسیار حائز اهمیت است که برنامه در ۱۳ جلسه به دانش‌آموزان ارائه شد.

چند نفر از متخصصان در این زمینه روایی محتوایی بسته آموزشی را بازبینی کردند که پیشنهادهای آنان اعمال و اشکالات رفع شدند. سپس بسته آموزشی به‌صورت آزمایشی به اجرا درآمد. هدف از این مرحله اصلاح بسته آموزشی، متناسب‌سازی آن با ویژگی‌های دانش‌آموزان و وقوف بر مشکلات احتمالی پیش‌بینی نشده بود. به این منظور بسته آموزشی روی چهار نفر از دانش‌آموزان (دو نفر آزمایش، دو نفر کنترل) به اجرا درآمد و مشکلات و نواقص آن رفع شدند. پس از رفع اشکالات، فرم نهایی را تهیه و آن را برای اجرا در جلسه‌های آموزشی آماده کردیم. علاوه بر روایی محتوایی، به‌منظور سنجش روایی سازه و بسته آموزشی، تأثیر آن بر افزایش روحیه کارآفرینی موردبررسی قرار گرفت.

بسته آموزش کارآفرینی را می‌توان جزو اولین آموزش‌های دارای محتوای کارآفرینی در این دوره دانست. چنانچه تا به امروز بسته‌ای برای آموزش کارآفرینی در دوره اول متوسطه طراحی نشده و یا به‌صورت منسجم به آن نپرداخته‌اند. از این رو از مزیت‌های اصلی آن بدیع بودن و قابلیت اجرایی آن در دوره اول متوسطه است.

شیوه اجرا و آموزش بسته آموزشی

به‌منظور تعیین اثربخشی بسته آموزش کارآفرینی اقتباس‌شده از برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون، قبل از شروع آموزش از آزمودنی‌ها پیش‌آزمون گرفته شد. سپس دانش‌آموزان در دو گروه کنترل و آزمایش قرار گرفتند. آموزش کارآفرینی در ۱۳ جلسه صورت پذیرفت. هر جلسه ۹۰ دقیقه بود. در برخی از جلسه‌ها،

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان: یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

متناسب با فعالیت‌های مورد استفاده، دانش‌آموزان به زمان بیشتری برای تکمیل پروژه و فعالیت خود نیاز داشتند، که زمان لازم در اختیار آن‌ها گذاشته شد. در پایان هر جلسه مصاحبه‌ای با دانش‌آموزان به منظور اطمینان از یادگیری صورت می‌گرفت. در پایان جلسه‌ها، پس‌آزمون بین دو گروه کنترل و آزمایش برگزار شد.

جدول ۱. بسته آموزش کارآفرینی (۱۳ جلسه‌ای) اقتباس شده از برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون

استان: اصفهان - نام مدرس: لیلا حشمتی فر - تعداد جلسات: ۱۳ - نام مدرسه: دبیرستان دخترانه اسوه

شهرستان: اصفهان - نام درس: آموزش کارآفرینی - پایه تحصیلی: هفتم (دوره اول)

جلسه	موضوع جلسه	دستور العمل	وسایل مورد استفاده در هر جلسه	تمرین‌های عملی
اول	● آشنایی با مدرس دوره و محتوای آموزشی در این دوره	● آشنا کردن دانش‌آموزان با محتوای دوره آموزشی و معرفی معنا و مفهوم کارآفرینی	● ویدیو پروژکتور	● مرور فعالیت‌های انجام شده در کلاس
دوم	● بررسی و مرور تاریخچه کارآفرینی و اشاره به افراد برجسته در این زمینه (مؤلفه موفقیت‌طلبی)	● ۳۰ دقیقه اول در هر جلسه به مرور تکالیف و بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود. ● معرفی افراد برجسته در این زمینه در قالب پاورپوینت و تصویرهایی چاپی	● استفاده از ویدیو پروژکتور به منظور نمایش فیلم‌های کوتاه	● از هریک از دانش‌آموزان خواسته شد، با استفاده از آنچه طی جلسه آموزشی فراگرفته‌اند، به دنبال ویژگی افراد کارآفرین دیگر باشند، و آن را در قالب پاورپوینت در جلسه بعد به دیگر افراد نشان دهند.
سوم	● بررسی موقعیت‌های متفاوت زندگی و شخصی و اجتماعی و تشخیص مهارت‌های کارآفرینی در آن‌ها و شناخت توانمندی‌های خود (مؤلفه کنترل‌پذیری)	● بررسی تکلیف‌ها جلسه قبل ● بررسی مهارت‌ها و شایستگی‌های کارآفرینی و شناخت ویژگی‌های خود ● بررسی این مهارت‌ها در افراد توانمند و بنام کارآفرینی	● استفاده از فرم مخصوص برای بررسی ویژگی‌ها و تطابق هریک از افراد با این ویژگی‌ها توسط خود دانش‌آموز	● از دانش‌آموزان خواسته شد تا با داشتن مهارت‌ها و شایستگی‌ها، به شناسایی ویژگی‌های اعضای فامیل خود بپردازند
چهارم	● جست و جوی فرصت‌های کارآفرینی (مؤلفه نوآوری)	● به موقعیت‌های عینی که در اطراف آن‌ها وجود دارد، اشاره می‌شود و با آوردن مثال‌های عینی در این زمینه، معنا و مفهوم کارآفرینی روشن می‌شود.	● استفاده از ویدیو پروژکتور (نمایش فیلم و پاورپوینت) ● استفاده از برخی داستان‌های مرتبط در این زمینه و پیدا کردن معنا و مفهوم آن ● دعوت از افراد کارآفرین	● از هریک از دانش‌آموزان خواسته شد تا به ۱۰ مثال از فرصت‌های کارآفرینی اشاره کنند (با آوردن عکس یا استفاده از پاورپوینت)

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان؛ یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

جدول ۱. (ادامه)

جلسه	موضوع جلسه	دستورالعمل	وسایل مورد استفاده در هر جلسه	تمرین‌های عملی
پنجم	<ul style="list-style-type: none"> بررسی ایده‌های گوناگون و یافتن ایده‌های متناسب با کارآفرینی (مؤلفه نوآوری و ابهام‌پذیری) 	<ul style="list-style-type: none"> آمادگی دانش‌آموزان برای تشخیص ایده و اینکه چگونه باید ایده‌های فکری را خود را بشناسند. 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از ویدئو پروژکتور (نمایش فیلم و پاورپوینت) استفاده از عکس‌های متفاوت و مرور آن‌ها (به منظور تشخیص ایده‌های اصلی توسط دانش‌آموزان) کاغذ و مداد برای نوشتن ایده‌های خود 	<ul style="list-style-type: none"> ادامه تکلیف‌های کلاسی در خانه
ششم	<ul style="list-style-type: none"> یافتن ایده‌های عملی برای کارآفرینی (مؤلفه ابهام‌پذیری) 	<ul style="list-style-type: none"> شناسایی ایده‌های اجرایی از بین ایده‌هایی که دانش‌آموزان برای خود یافته‌اند. شرایط اجرایی بودن هریک از ایده‌ها - تشخیص چیرستی ایده عملی 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از وایت برد 	<ul style="list-style-type: none"> از بین ایده‌های خود، ایده‌های عملی را بیابند و در مورد آن‌ها بنویسند.
هفتم و هشتم	<ul style="list-style-type: none"> روش‌های جست‌وجو در اینترنت 	<ul style="list-style-type: none"> روش‌های معتبر برای جست‌وجو و معرفی برخی از پایگاه‌های اطلاعاتی مناسب از بین ایده‌هایی که هریک از دانش‌آموزان برای خود یافته‌اند، ایده‌های باقی‌مانده مورد بررسی دقیق قرار می‌گیرند تا معلوم شود، مشابه آن‌ها تا چه حد ساخته و پرداخته شده‌اند. 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از سایت مجزه به اینترنت استفاده از تخته هوشمند 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی ایده‌های عملی خود با استفاده از اینترنت و آموزش‌های کلاسی
نهم، دهم و یازدهم	<ul style="list-style-type: none"> کارگاه تبدیل ایده به محصول (مؤلفه استقلال طلبی و موفقیت‌طلبی) 	<ul style="list-style-type: none"> برای این مرحله هر چهار دانش‌آموز نیازمند یک مربی مستقل بودند، تا از این طریق ایده‌هایی خود را به محصول تبدیل کنند. 	<ul style="list-style-type: none"> تجهیزات مورد نیاز برای هریک از دانش‌آموزان 	<ul style="list-style-type: none"> ادامه فعالیت‌های کلاسی در منزل
دوازدهم	<ul style="list-style-type: none"> کارگاه ایجاد کسب‌وکار (مؤلفه استقلال طلبی و ریسک‌پذیری) 	<ul style="list-style-type: none"> آشنایی با نحوه ارائه و توضیح محصول آشنایی با نحوه خرید و فروش محصولات آشنایی با سود و زیان 	-	<ul style="list-style-type: none"> آمادگی برای ارائه محصول
سیزدهم	<ul style="list-style-type: none"> فراهم کردن بازارچه‌ای به منظور نمایش و فروش محصولات (مؤلفه استقلال طلبی و موفقیت‌طلبی) 	<ul style="list-style-type: none"> توضیح و فروش محصولات هریک از دانش‌آموزان صاحب ایده دعوت از برخی متخصصان در این زمینه به منظور افزایش روحیه و انگیزه 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از فضای مدرسه استفاده از میز و ابزارآلات مخصوص ایده و محصول 	<ul style="list-style-type: none"> سعی کنند ایده‌های خود را بسط دهند و در آزمون‌هایی همچون خوارزمی، تبیان و سینا به منصفه ظهور برسانند.

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان: یک طرح ترکیبی لاتنه‌ای هم‌زمان

یافته‌ها

به‌منظور بررسی تأثیر بسته آموزشی بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان ابتدا داده‌های توصیفی مربوط به روحیه کارآفرینی شرکت‌کنندگان و به همراه آن یافته‌های استنباطی ارائه شده است. برای بررسی تفاوت گروه‌ها از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شد. در ادامه به‌منظور تأیید داده‌های کمی، مصاحبه‌های انجام‌شده با هر دانش‌آموز گزارش شده است.

نتایج تحلیل کمی: میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون روحیه کارآفرینی در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۲ ارائه شده‌اند.

جدول ۲. میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های پیش‌آزمون و پس‌آزمون روحیه کارآفرینی در دو گروه آزمایش و کنترل

گروه		پیش‌آزمون			پس‌آزمون		
		تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
روحیه کارآفرینی (کل)	آزمایش	۱۵	۲۰/۳۵	۲/۹۲	۱۵	۲۱/۷۶	۲/۶۲
	کنترل	۱۵	۱۹/۲۷	۲/۴۹	۱۵	۱۹/۳۳	۲/۴۸
نوآوری	آزمایش	۱۵	۲۷/۰۶	۴/۲۳	۱۵	۲۷/۲۰	۴/۳۱
	کنترل	۱۵	۲۵/۸۵	۴/۱۲	۱۵	۲۶/۰۶	۰
ابهام‌پذیری	آزمایش	۱۵	۱۵/۸۶	۴/۳۵	۱۵	۱۶/۲۰	۳/۶۶
	کنترل	۱۵	۱۶/۱۳	۲/۹۷	۱۵	۱۶/۲۶۰	۳/۰۳
استقلال‌طلبی	آزمایش	۱۵	۱۷/۸۶	۴/۳۰	۱۵	۱۹/۲۶	۳/۸۰
	کنترل	۱۵	۱۶/۶۶	۴/۳۲	۱۵	۱۶/۶۶	۴/۳۰
ریسک‌پذیری	آزمایش	۱۵	۱۷/۶۶	۴/۶۸	۱۵	۱۸/۸۶	۳/۸۱
	کنترل	۱۵	۱۴/۷۳	۴/۳۰	۱۵	۱۴/۷۳	۴/۳۰
کنترل‌پذیری	آزمایش	۱۵	۱۹/۲۰	۴/۷۶	۱۵	۲۱/۸۶	۲/۳۸
	کنترل	۱۵	۱۹/۱۳	۳/۷۷	۱۵	۱۹/۱۳	۳/۷۷
موفقیت‌طلبی	آزمایش	۱۵	۲۴/۴۶	۳/۵۶	۱۵	۲۷/۲۰	۲/۱۷
	کنترل	۱۵	۲۳/۱۳	۳/۵۰	۱۵	۲۳/۱۳	۳/۵۰

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان؛ یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، نمره‌های پس‌آزمون از نمره‌های پیش‌آزمون در سطح بالاتری قرار گرفته‌اند. با این حال این اطلاعات در سطح توصیفی است. به‌منظور تحلیل استنباطی، از تحلیل کوواریانس چند متغیره استفاده شد. نتایج «آزمون باکس و لوین» به‌عنوان دو پیش‌فرض تحلیل کوواریانس چند متغیره، به ترتیب در جدول‌های ۳ و ۴ آورده شده‌اند.

جدول ۳. نتایج آزمون باکس در مورد پیش‌فرض تساوی کوواریانس‌ها

شاخص	M	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	معناداری
روحیه کارآفرینی	۴۵/۷۷۳	۱/۶۶	۲۱	۲/۸۸	۰/۲۹

جدول ۴. نتایج آزمون لوین در مورد پیش‌فرض تساوی واریانس‌ها

شاخص	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	معناداری
نوآوری	۰/۵۲۴	۱	۲۸	۰/۴۷۵
ابهام‌پذیری	۰/۲۷۴	۱	۲۸	۰/۶۰۵
استقلال‌طلبی	۰/۰۰۴	۱	۲۸	۰/۹۵۱
ریسک‌پذیری	۰/۰۵۲	۱	۲۸	۰/۸۲۱
کنترل‌پذیری	۰/۹۵۳	۱	۲۸	۰/۳۳۷
موفقیت‌طلبی	۱/۰۸۹	۱	۲۸	۰/۳۳۶
روحیه کارآفرینی (کل)	۰/۱۵۷	۱	۲۸	۰/۶۹۵

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، پیش‌فرض تساوی کوواریانس‌ها تحقق یافته است. با این حال به دلیل تساوی تعداد دو گروه، استفاده از تحلیل واریانس چند متغیره مجاز است. نتایج تحلیل «آزمون لامبدای ویلکز» به‌منظور بررسی اثر مداخله بر مجموع متغیرهای وابسته در جدول ۵ ارائه شده‌اند.

جدول ۵. نتایج آزمون لامبدای ویلکز نمره‌های پس‌آزمون متغیرهای وابسته با کنترل نمره‌های پیش‌آزمون

شاخص	مقدار ویژه	F	درجه آزادی	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	مجدور اتا	توان آماری
روحیه کارآفرینی	۰/۴۰۲	۵/۴۶	۱	۲۲/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۵۹۸	۰/۹۷

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان: یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، نتایج آزمون لامبدای ویلکز، نشان می‌دهد که با کنترل نمره‌های پیش‌آزمون، آموزش کارآفرینی توانسته است به‌طور کلی تأثیر معناداری بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان داشته باشد. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره به تفکیک خرده‌مقیاس‌ها در جدول ۶ ارائه شده‌اند.

جدول ۶. نتایج تحلیل کوواریانس نمره‌های پس‌آزمون متغیرهای وابسته با کنترل نمره‌های پیش‌آزمون

شاخص	مجموع مجدورات	F	درجه آزادی	سطح معناداری	مجدورات	توان آماری
نوآوری	۰/۹۲	۰/۲۳	۱	۰/۸۲	۰/۰۱	۰/۶۰
ابهام‌پذیری	۵/۳۶۹	۱/۲۶۲	۱	۰/۲۷۶	۰/۶۶	۰/۷۷
استقلال‌طلبی	۸/۳۸۹	۷/۱۱۰	۱	۰/۰۱۶	۰/۲۸۳	۰/۳۳۸
ریسک‌پذیری	۱۵/۱۲۰	۶/۰۶۱	۱	۰/۰۲۴	۰/۲۵۲	۰/۷۱۳
کنترل‌پذیری	۸/۱۷۲	۱/۱۹۰	۱	۰/۲۹۰	۰/۶۹	۰/۳۱۴
موفقیت‌طلبی	۴۰/۴۱۸	۳۴/۵۵۵	۱	۰/۰۰۱	۰/۶۵۸	۰/۹۴۸
روحیه کارآفرینی (کل)	۵۵۴/۷۹۷	۱۸/۲۶	۱	۰/۰۰۱	۰/۴۰۴	۰/۹۸۵

نتایج جدول ۶ نیز نشان می‌دهد که با کنترل نمره‌های پیش‌آزمون، مداخله پژوهش بر هر یک از متغیرهای روحیه کارآفرینی به‌طور جداگانه اثر معناداری داشته است.

نتایج تحلیل کیفی

در این بخش در پایان هر جلسه آموزشی مصاحبه‌ای با دانش‌آموزان در خصوص میزان یادگیری و تأثیری که بر آن‌ها داشته است، انجام شد. مصاحبه‌ها به‌صورت نیمه‌ساختاریافته بودند. داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه با ۱۲ نفر به اشباع رسیدند، اما برای اطمینان از حصول اطلاعات به‌دست‌آمده، با ۱۵ نفر از آن‌ها مصاحبه کردیم. سؤال‌های مصاحبه در راستای شش مؤلفه اصلی پرسش‌نامه روحیه کارآفرینی و با توجه به هدف‌های هر جلسه آموزش بسته کارآفرینی انجام گرفت. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل مضمون استفاده کردیم. ابتدا اطلاعات به‌دست‌آمده را پیاده و مفاهیم اولیه را از آن‌ها استخراج کردیم. سپس در قالب مفاهیم نهایی و با توجه به مؤلفه‌های روحیه کارآفرینی به طبقه‌بندی آن‌ها پرداختیم که نتایج در جدول ۷ ارائه شده‌اند.

● نوآوری:

با توجه به اطلاعات به دست آمده از مصاحبه با دانش‌آموزان، می‌توان به مؤلفه نوآوری اشاره کرد. دانش‌آموزان بین صحبت‌های خود به ساختن و ایجاد کارهای جدید و نو اشاره داشتند. همه دانش‌آموزان شرکت‌کننده (۱۰۰٪) در جلسه‌های آموزشی به بحث نوآوری و خلاقیت به‌طور ویژه اشاره کردند. برای مثال، ملیکا (۷٪) این‌طور بیان کرد که: «از زمانی که به این کلاس اومدم، مدام دوست دارم برای خودم چیزهای جدید بسازم. البته قبلاً هم این کار رو کرده‌ام، اما نه به اندازه حالا».

دانش‌آموزان با ورودشان به این کلاس به ایده‌پردازی در مورد امور متفاوت پرداختند و کوشیدند با دقت بیشتری به محیط اطرافشان بنگرند و از آن‌ها ایده بگیرند.

از سوی دیگر، لذت‌بخش بودن نتایج کارهای نو و بدیع به ادامه فعالیتشان در این زمینه منجر شد و آن‌ها را ترغیب کرد که به دنبال کارهایی باشند که تا به حال کسی به سراغ آن‌ها نرفته است. در جایی دیگر، آناهیتا (۷٪) هم به همین نکته اشاره کرد: «انجام دادن کاری رو که بقیه تا حالا انجام ندادند، خیلی دوست دارم».

حدود ۴۷ درصد از دانش‌آموزان به این موضوع اشاره کردند که اکنون در این کلاس، فرصتی برای آن‌ها فراهم شده است تا بتوانند، ایده‌هایی را که داشته‌اند، عملی کنند. همچنین به آن‌ها فرصت فکر کردن داده شده است (۱۳/۳٪ دانش‌آموز).

● ابهام‌پذیری:

قرار دادن دانش‌آموزان در محیطی مبهم، ممکن است برای همه دانش‌آموزان خوشایند نباشد. از همین روست که برخی از دانش‌آموزان، همچون مارال، درسا، پروا و ملیکا این شرایط را چندان مطلوب متصور نشدند و حتی آن‌ها را رد کردند (۲۷٪).

زمانی که در خصوص سؤال‌ها و شرایط ابهام‌آمیز با مارال صحبت شد، چنین پاسخ داد: «وقتی در شرایطی قرار می‌گیرم که اطلاعات زیادی در مورد آن ندارم، کمی گیج می‌شوم و نمی‌توانم کاری را به‌خوبی بقیه انجام دهم (مارال)».

علاوه بر آن، حدود ۲۰ درصد از دانش‌آموزان در این شرایط خواستار کمک از دیگران هستند و قرار گرفتن در این شرایط را سخت می‌دانند. مثلاً پروا گفت: «اگر کسی باشد که در مورد وسایل و کارهایی که می‌خواهم انجام بدم به من کمک کند، می‌توانم به راحتی در خانه آن را انجام دهم» (پروا). یا در جایی دیگر، درسا و ملیکا هم به این موضوع اشاره کردند: «گواهی خیلی گیج می‌شم و نمی‌تونم خوب فکر کنم، آخه من کارآفرین نیستم». (درسا). «دیشب خسته بودم و خیلی دوست نداشتم، موضوعی را که به ما گفتید، کامل کنم. ای کاش خودتون بهمون می‌گفتید چه باید بکنیم». (ملیکا).

در حین مصاحبه با دانش‌آموزان اکثر آن‌ها (۵۳٪) از زیر موضوع‌هایی که راه‌حل پیچیده و مبهمی داشتند، شانه خالی می‌کردند. و به آن‌ها توجهی نداشتند. اما اگر کمی از مسئله برای آن‌ها گشوده می‌شد

و راه حل برای آن‌ها آشکار می‌شد با خوش حالی ادامه می‌دادند در این شرایط دانش‌آموزان مزبور در کلاس مدام از مربی خود می‌خواستند که به آن‌ها کمک کند.

● استقلال طلبی:

دانش‌آموزانی که هریک از مراحل کار را به تنهایی و مستقل از دیگران برای خود انجام داده بودند، احساس رضایت زیادی داشتند. این مستقل بودن به آن‌ها حس افتخار می‌داد که می‌توانند، فعالیتشان را به‌طور مستمر ادامه دهند و به فکر فعالیت‌های دیگری هم باشند. از همین رو ۸۰ درصد دانش‌آموزان به این مؤلفه به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم اشاره کردند. برای مثال، آنها این‌طور بیان کرده: «کارها را خودم انجام می‌دم» (آنهایتا). یا در جایی دیگر، ملیکا به‌طور مستقیم اشاره کرد که دوست دارد خودش کاری راه بیندازد: «لم می‌خواد برای خودم تنهایی یک کاری راه بیندازم» (ملیکا).

در این باب مارال گفت: «من سال گذشته دستبند درست می‌کردم و می‌فروختم حتی وسایل آن را خودم می‌خریدم، اما هیچ‌گاه امکان اینکه بتوانم به دیگران نشان دهم، برایم وجود نداشت. درحالی‌که با این کلاس متوجه شدم، من می‌توانم همان کار را انجام دهم و به دیگر هم‌کلاسی‌هایم بفروشم» (مارال). در این کلاس دانش‌آموزان متوجه شدند که استعدادها بی‌شماری دارند؛ استعدادهایی که در موقعیت‌های متفاوت به آن‌ها استقلال می‌بخشد. اما شناخت این استعدادها و نحوه استفاده از آن‌ها تا قبل از این برایشان دشوار بود.

● ریسک‌پذیری:

توانایی ریسک کردن و خطر کردن در کارها به دانش‌آموزان جرئت می‌دهد به کارهای بدیعی دست بزنند که تا به حال دیگران، کمتر به سراغ آن‌ها رفته‌اند. این رفتار سبب می‌شود، نسبت به سایرین پیش‌تاز باشند و حتی ایده‌های نویی از خود بروز دهند. حدود ۶۰ درصد از دانش‌آموزان توانستند خطر کنند. آن‌ها متوجه این موضوع شدند که اگر کاری را انجام دهند و در نهایت شکست بخورند، می‌توانند دوباره از نو شروع کنند. با داستان‌هایی که از زندگی کارآفرینان برتر دنیا برای آن‌ها تعریف شده، یا خودشان به دنبال آن‌ها رفتند، توانستند شکست را بهتر درک کنند. از همین ایلا گفت: «دوست دارم خیلی زود با کاری که انجام می‌دم، به بچه‌ها چیزی بفروشم». (ایلا)

یا در جایی دیگر پروا از کاری که کرده بود، ناامید نشده بود و گفت تصمیم دارد باز هم آن را ادامه دهد «ممکنه کاری که من دارم می‌کنم، خیلی عالی نباشه و بچه‌های دیگه خوششون نیاد، ولی اشکالی نداره. آمادش می‌کنم و در برنامه بعدی دوباره نشون می‌دم». (پروا)

البته برخی دانش‌آموزان حدود ۴۰٪ از عواقب کار بسیار هراس داشتند و به همین دلیل در میانه راه حاضر به ادامه کار نبودند. آن‌ها از جمله‌هایی همچون: «اگر کارم خراب بشه...! نکنه فایده‌ای نداشته باشه...» و یا کلماتی مشابه استفاده کردند.

● کنترل‌پذیری:

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، ۷۰ درصد از دانش‌آموزان دارای کنترل‌پذیری پایینی بودند. این امر دلایل متعددی داشت. دانش‌آموزان به عوامل مختلفی اشاره کرده‌اند. شیما، یاسمن و درسا (۲۰٪ افراد) عوامل گوناگون را به شانس و موقعیت‌هایی که دارند نسبت داده‌اند. به‌طور مثال شیما این‌طور بیان کرده است که: «من می‌ترسم، کاری که دارم انجام می‌دم خیلی خوب نباشه، سحر همیشه از من بهتره، وقتی بازی می‌کنیم همیشه اون برنده می‌شه، خیلی شانس داره». (شیما)

علاوه بر آن نداشتن اعتماد به نفس کافی می‌تواند نتایج کار را خوب جلوه ندهد. دانش‌آموزانی که اعتماد به نفس کافی برای انجام کارهایشان نداشتند (۵۰٪)، معمولاً از عواقب کار هراس داشتند و احساس یاس و ناامیدی در آن‌ها زیاد بود. مثلاً زمانی که از در مورد فعالیت‌هایش سؤال شد، چنین پاسخ داد: «من فکر نمی‌کنم کارم خیلی خوب در بیاد. چون من مثل بقیه کسی کم‌کم نکرد». (یاسمن)

یا در جایی دیگر درسا به همین موضوع اشاره کرد: «اگر مال اونا برنامه بشه و یا اینکه عالی، باشه به این خاطره که، مامان و باباهاشون براشون درست کردند، ولی من خودم درست کردم». (درسا)

دیگر دانش‌آموزان (۳۰٪) نسبت به این موضوع نظر خاصی نداشتند و مطلبی عنوان نکردند.

● موفقیت‌طلبی:

داشتن همت و پشتکار یکی از ابعاد روحیه کارآفرینی محسوب می‌شود. اگر افراد در حین کار دل‌زده و خسته نشوند، می‌توانند موفقیت‌های زیادی در زندگی خود کسب کنند. ۸۰ درصد از دانش‌آموزان در مصاحبه دارای روحیه موفقیت‌طلبی بودند. آن‌ها بین صحبت‌های خود با مصاحبه‌شونده هم به این موضوع اشاره کردند برای مثال:

○ «من دارم همه تلاشمو می‌کنم تا موفق بشم». (پروا)

○ «لان که دارم فکر می‌کنم، کارآفرین شدن هم بد نیست. دوست دارم همش از این کارا بکنم». (آیسا).

○ «ای کاش به‌جای درس‌امون توی مدرسه از این کار را می‌کردیم. من خیلی دوست داشتم (مارال)».

وجود انعطاف و علاقه داشتن به ادامه فعالیت‌هایشان این موضوع را به‌خوبی نشان می‌داد. در برخی مواقع کلاس‌های آموزشی بیش از زمان تعیین‌شده به طول می‌انجامید و دانش‌آموزان سرگرم کامل کردن فعالیت‌های خود بودند. همین امر شور و علاقه آن‌ها را نشان می‌داد. دیگر دانش‌آموزان (۲۰٪) آن دسته افرادی بودند که تفاوتی برایشان وجود نداشت.

جدول ۷. مؤلفه‌بندی مصاحبه‌های دانش‌آموزان و مقایسه آن با تحلیل کمی پژوهش

ابعاد روحیه کارآفرینی	گزیده‌ای از مصاحبه دانش‌آموزان	هم‌سویی با تحلیل کمی
نوآوری	از زمانی که به این کلاس اومدم، مدام دوست دارم برای خودم چیزهای جدید بسازم. البته قبلاً هم این کار رو کرده‌ام، اما نه به اندازه حالا (ملیکا). وقتی که یک کاری انجام می‌دم که بقیه تا حالا انجام ندادند، آن را خیلی دوست دارم (آناهیتا).	هم‌سو با تحلیل کمی است.
ابهام‌پذیری	وقتی در شرایطی قرار می‌گیرم که اطلاعات زیادی در مورد آن ندارم، کمی گیج می‌شوم و نمی‌توانم کاری را به خوبی بقیه انجام بدم (مارال). اگر کسی باشد که در مورد وسایل و کارهایی که می‌خواهم انجام بدم به من کمک کنه می‌تونم به راحتی در خانه آن‌ها رو انجام بدم (پروا). گاهی خیلی گیج می‌شم و نمی‌تونم خوب فکر کنم. آخه من که کارآفرین نیستم که (درسا). دیشب خسته بودم و خیلی دوست نداشتم موضوعی رو که به ما گفتید، کامل کنم. ای کاش خودتون بهمون می‌گفتید (ملیکا).	در این بخش هم دانش‌آموزان چندان علاقه‌ای به موضوع‌های مبهم ندارند.
استقلال‌طلبی	کارها رو خودم انجام می‌دم (آناهیتا). دلم می‌خواد برای خودم تنهایی کاری راه بندازم (ملیکا). من سال گذشته دستبند درست می‌کردم و می‌فروختم. حتی وسایلم خودم می‌خریدم (مارال).	هم‌سو با تحلیل کمی است.
ریسک‌پذیری	دوست دارم خیلی زود با کاری که انجام می‌دم، به بچه‌ها چیزی بفروشم (ایلا). ممکنه کاری که من دارم می‌کنم، خیلی عالی نباشه و بچه‌های دیگه خوششون نیاد، ولی اشکالی نداره آمادش می‌کنم و در برنامه بعدی دوباره نشون می‌دم (پروا).	هم‌سو با تحلیل کمی است.
کنترل‌پذیری	من می‌ترسم، کاری که دارم انجام می‌دم، خیلی خوب نباشه. سحر همیشه از من بهتره. وقتی بازی می‌کنیم هم اون برنده می‌شه (شیمیا). من فکر نمی‌کنم کارم خیلی خوب در بیاد (یاسمین). اگر مال اونا برنده بشه، یا اینکه عالی باشه به این خاطره که مامان و باباهاشون براشون درست کردند، ولی من خودم درست کردم (درسا).	دانش‌آموزان در این بخش کار خود را قبول نداشتند و ضعفشان را به مورد دیگر نسبت می‌دادند
موفقیت‌طلبی	من دارم همه تلاشم و می‌کنم تا موفق بشم (پروا) الان که دارم فکر می‌کنم، کارآفرین شدن هم بد نیست. دوست دارم همش از این کارا بکنم (ایسا). ای کاش به جای درسامون توی مدرسه از این کار را می‌کردیم. من خیلی دوست داشتم (مارال)	هم‌سو با تحلیل کمی است.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

با توجه به یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر، آموزش بسته کارآفرینی بین دانش‌آموزان بر روحیه کارآفرینی (۰/۰۰۱) آنان اثربخش بود. علاوه بر آن، بر اساس خرده‌مقیاس‌های کارآفرینی می‌توان نتایج معناداری هریک از آن‌ها را تا حد زیادی بالا برد کرد. این در حالی است که، ساراوه و همکارانش (۲۰۱۰) اهمیت آموزش کارآفرینی از سنین ابتدایی را مطرح کرده‌اند. نتایج پژوهش هسی (۲۰۱۶) با نتایج پژوهش حاضر هم‌سوست؛ چنانچه برخی از ویژگی‌های دانش‌آموزان بعد از آموزش هم تغییر چندانی نکرد.

در این میان، نتایج پژوهش عبدالهی و همکارانش (۱۳۹۶) ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی دانش‌آموزان دوره اول متوسطه را مطلوب ارزیابی نکردند ظاهراً دانش‌آموزان در معرض آموزش و فرهنگ‌سازی مناسبی در مواجهه با کارآفرینی نبودند. به‌علاوه، آموزش لازم بدین منظور را دریافت نکرده بودند و برنامه‌ای منسجم برای آن‌ها تدوین نشده بود. نتایج حاصل از تحلیل کیفی می‌تواند تأییدی بر این موضوع باشد.

مصاحبه‌های انجام‌شده با دانش‌آموزان بر صحت داده‌های کمی افزوده است. دانش‌آموزان بین صحبت‌های خود به نکته‌های قابل توجهی از میزان یادگیری اشاره کردند. از بین مؤلفه‌های کارآفرینی، مؤلفه‌های ابهام‌پذیری و کنترل‌پذیری رابطه معناداری نداشتند. یکی از دلایلی که می‌توان برای معنادار نبودن این دو مؤلفه ذکر کرد، طول مدت دوره آموزش است. چنانچه کارآفرینی به‌عنوان آموزشی مداوم برای دانش‌آموزان در نظر گرفته شود، می‌تواند در درازمدت تأثیرات بالقوه زیادی بر آن‌ها داشته باشد. ابهام‌پذیری و کنترل‌پذیری هر دو عواملی هستند که به‌مرورزمان و پیگیری، در افراد شکل می‌گیرند. شکل‌گیری روحیه کارآفرینی در دانش‌آموزان نیازمند بستری مناسب است. این بستر می‌تواند شامل عوامل بسیاری از جمله کادر آموزشی، محیط، استفاده از تجربیات دیگران و موارد دیگر باشد. در صورتی که تمامی عوامل فوق بر این اصل تأکید داشته باشند و به‌عنوان هدف اصلی آموزش و پرورش طبق سند تحول بنیادین از آن یاد کنند، می‌تواند اثرات شگرفی داشته باشد.

این پژوهش با اجرای بسته آموزشی طی جلسه‌های کوتاه بر کارآفرینی تأکید کرد. اگر این آموزش در بعدی وسیع و متداوم پیگیری شود می‌تواند اثرات زیادی با خود همراه داشته باشد. برخی از مؤلفه‌های مورد تأیید در آموزش کارآفرینی به‌سادگی در دانش‌آموزان ایجاد نخواهند شد. برای مثال، مؤلفه‌هایی همچون موفقیت‌طلبی، ریسک‌پذیری و استقلال‌طلبی در طول آموزش آشکار خواهند شد و دانش‌آموزان می‌توانند به میزانی که از این روحیه برخوردار هستند، از آن استفاده کنند. اما برخی از مؤلفه‌ها، همچون نوآوری، ابهام‌پذیری و کنترل‌پذیری، در بلندمدت حاصل خواهند شد. این موضوع به یک چشم‌انداز آموزشی

نیاز دارد. پرورش خلاقیت دانش‌آموزان و سرکوب نکردن نوآوری و ایده‌های آنان می‌تواند گامی مثبت در این میان باشد. البته رسیدن به این هدف نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و داشتن نقشه آموزش کارآفرینی است تا با استفاده از آن بتوان گام‌های استواری در جهت آموزش کارآفرینی برداشت و دانش‌آموزان را هدایت کرد.

آموزش کارآفرینی یکی از ابعاد اصلی آموزش عصر جدید محسوب می‌شود. در این دهکده جهانی افرادی که بتوانند با استفاده از توانمندی و شایستگی‌های منحصربه‌فرد خود کسب‌وکار جدیدی راه‌اندازی کنند، افرادی توانمند محسوب می‌شوند. پرورش و از قوه به فعل درآوردن این توانایی می‌تواند تا حدی بر دوش آموزش و پرورش قرار گیرد. بسترسازی درست در این زمینه. از دوران کودکی مهم تلقی می‌شود. آموزش کارآفرینی به تقویت برخی از مهارت‌های چون موفقیت‌طلبی، استقلال‌طلبی و ... منجر خواهد شد.

چنانچه در بخش ابتدایی پژوهش به این موضوع اشاره شد، کشورهای اروپایی کارآفرینی را ارج نهاده‌اند. آن را در آموزش و پرورش رسمی خود گنجانده‌اند و به‌عنوان یکی از درس‌های اصلی و بنیادی خود قرار داده‌اند. این در حالی است که در کشور ایران با وجود مشکلات عدیده در خصوص کسب‌وکار برای جوانان، کماکان آموزش کارآفرینی در حاشیه قرار دارد و به‌طورجدی به آن نمی‌پردازند. آموزش کارآفرینی برای دانش‌آموزان دوره اول متوسطه، حتی به واسطه مراکز غیررسمی، چندان موردبررسی قرار نگرفته و بیشتر برای دانش‌جویان و دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه ترتیب داده شده است.

یکی از مهم‌ترین پیشنهادها برای این پژوهش، استفاده از بسته آموزش کارآفرینی در مدرس است. دانش‌آموزان دوره اول متوسطه نیاز زیادی به این نوع آموزش دارند. چرا که دانش‌آموزان دوره اول متوسطه در این بازه، ملزم به انتخاب رشته تحصیلی خود هستند. از این رو، با ورود دانش‌آموزان به دوره اول متوسطه، می‌باید روند آموزش کارآفرینی به‌طورجدی حمایت شود و تا زمانی که این دانش‌آموزان به پایه نهم و زمان خروج از این دوره برسند، ادامه داشته باشد. وجود نگاه کارآفرینانه به شغل‌های متفاوت می‌تواند هنجار یکسان‌سازی افراد را از بین ببرد و آن‌ها را متفاوت بار آورد. در این صورت، نگرانی فقدان شغلی مناسب برای آن‌ها در آینده‌ای نه‌چندان رو از میان خواهد رفت و به آن‌ها امید تازه‌ای خواهد بخشید.

اما در این میان، پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی هم مواجه شد؛ از جمله پیگیری نکردن مسئولان آموزشی؛ نبود وسایل و امکانات متناسب با آموزش؛ نبود فضای کافی به‌منظور آمادگی شغلی.

تأثیر بسته آموزش کارآفرینی مبتنی بر برنامه آموزشی دانشگاه ساسکاچون بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان: یک طرح ترکیبی لانه‌ای هم‌زمان

منابع

- بورغنی، مریم. (۱۳۹۴). بررسی رابطه سواد اطلاعاتی با روحیه کارآفرینی در میان کارکنان آموزش و پرورش منطقه ۴ تهران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد دماوند، تهران.
- جعفری‌مقدم، سعید و فخارزاده، آرزو سادات. (۱۳۹۰). توسعه نگرش کارآفرینانه در کتاب‌های درسی (مطالعه موردی: کتاب‌های فارسی دوره دبستان). کار و جامعه، ۴۵ (۶)، ۳۲-۴۵.
- جمالی زواره، بتول؛ نیلی، محمدرضا و شادفر، حوریه. (۱۳۸۵). تبیین عناصر برنامه درسی کارآفرینی در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای. مهارت آموزشی، ۳ (۱۲)، ۷-۲۱.
- ربیعی، علی و خادمی ورنامخواستی. (۱۳۹۲). موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور. مهارت آموزشی، ۲ (۷)، ۲۵-۵۱.
- سلطانیان شیرازی، سمیرا و فکری، کاترین. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش الگوی چندمحوری بر رفتار کارآفرینانه دانش‌آموزان دختر سال سوم مقطع متوسطه دوم. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۸ (۲)، ۱۱۱-۱۲۰.
- سبزه، بتول. (۱۳۹۶). طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان پیش از دبستان و ارزشیابی آن از دیدگاه متخصصان برنامه درسی، کارآفرینی و مربیان. فصلنامه مطالعات پیش‌دبستان و دبستان، ۱ (۱)، ۱۱۳-۱۴۰.
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی (۱۳۹۸). <http://oerp.ir>.
- صمدی، پروین و اصفهانی، هما. (۱۳۸۶). بررسی رابطه جو سازمانی مدرسه با روحیه کارآفرینی در دانش‌آموزان. نوآوری‌های آموزشی، ۵ (۱۶)، ۱۶۴-۱۸۶.
- عبدالهی، حسین؛ آقامحمدی، جواد؛ عباس پور، عباس و دلاور، علی. (۱۳۹۶). تحلیل ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی در بین دانش‌آموزان پایه نهم دوره اول آموزش متوسطه استان کردستان. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۷ (۱)، ۴۹-۷۰.
- عارفی، محبوبه؛ فتحی واجارگاه، کوروش و نساج، سعیده. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی برنامه درسی کارآفرینی شاخه کار و دانش آموزش متوسطه. فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، ۲ (۴)، ۴۷-۷۸.
- کرسول، جان دبلیو. (۱۳۹۷). طرح پژوهش: رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی (ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای طوسی). تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی. (اثر اصلی در سال ۲۰۰۹ چاپ شده است).
- کاشف ملی (۱۳۹۸). www.kashef.ir.
- مشایخ، پری. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان. اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، ۲ (۴)، ۱۰۱-۱۱۳.
- میری، مصطفی. (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی: پیدایش، توسعه، گرایش‌ها و چالش‌ها. توسعه کارآفرینی، ۱ (۱)، ۱۳۳-۱۶۹.
- مرتضی نژاد، نیلوفر؛ عطاران، محمد؛ حسینی خواه، علی و عباسی، عفت. (۱۳۹۶). تبیین عناصر برنامه درسی کارآفرینی در دوره آموزش عمومی (سنن پژوهی). نظریه و عمل در برنامه درسی، ۵ (۹)، ۱۰۵-۱۴۲.
- منصوری نژاد، عبدالحمید. (۱۳۸۹). بررسی ویژگی‌های کارآفرینی در دانشجویان رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، تهران.
- واحدی، زهده؛ سیف نراقی، مریم و نادری، عزت‌الله. (۱۳۹۵). بررسی آموزش کارآفرینی در کسب کار و فنآوری در ایران در پایه‌های ششم، هفتم و هشتم بر اساس الگوی آموزش کارآفرینی «آینده شما در لوای کارآفرینی». اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۲ (۳)، ۱۲۷-۱۴۱.
- وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی (۱۳۹۸). <https://www.mcls.gov.ir>.
- وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی (۱۳۹۷). <https://www.mcls.gov.ir>.
- هوشمندان مقدم، زهرا و رضوانفر، احمد. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر روحیه کارآفرینی هنرجویان. پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۸ (۳)، ۱۱-۲۶.
- Aziz Yusof, A. (2009). *Pendidikan keusahawanan dalam konteks pembangunan negara*. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Cheung, K. (2008). Entrepreneurship education in Hong Kong's secondary curriculum. *Education*

Training, 50(6), 500-517.

- Dollisso, A. (2010). Integrating Agricultural Entrepreneurship into High School Agriculture Curriculum. *Journal of Agricultural Education*, 51(3), 125 – 133.
- Deveci, I & Cepni, S. (2017). The Effect of Entrepreneurship Education Modules Integrated with Science Education on The Entrepreneurial Characteristics Of Pre-Service Science Teachers. *Socialinis darbas*, 15(2), 56-85.
- European Union (2004). http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/evaluation/docs/eval_activities_en.pdf
- European Union (2008). *Entrepreneurship in higher education. Especially within non-business studies: Final report of the expert group*. Brussels, Belgium.
- European Union (2011). *Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as A Critical Success Factor*. Brussels: European Commission.
- European Union (2012). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Rethinking Education: Investing in skills for better socioeconomic outcomes.
- European Union (2013). *Entrepreneurship education needs to be boosted*. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-77_en.htm.
- European Union (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012.
- Fox, J; Pitaway, L & Uzeugbunam, I. (2018). Simulations in Entrepreneurship Education: Serious Games and Learning Through Play. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 1(1) 61-89.
- Frank, A. I. (2007). Entrepreneurship and enterprise skills: A missing element of planning education? *Planning, Practice & Research*, 22(4), 635-648.
- Fayolle, A., Verzat, C., & Wapshott, R. (2016). In quest of legitimacy: The theoretical and methodological foundations of entrepreneurship education research. *International Small Business Journal*, 34(7), 895-904.
- Güven, S. (2009). New primary education courses programmes and entrepreneurship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 265-270.
- Ge, L., & Peng, X. M. (2012). Research fronts of international entrepreneurship education in the visual threshold of knowmetrics. *Journal of Knowledge-Based Innovation in China*, 4(1), 55-65.
- Hytti, U., & O'Gorman, C. (2004). What is "enterprise education"? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education training*, 46(1), 11-23.
- Hassi, A. (2016). Effectiveness of early entrepreneurship education at the primary school level: Evidence from a field research in Morocco. *Citizenship, Social and Economics Education*, 15(2), 83-103.
- Johansen, V., & Schanke, T. (2014). Entrepreneurship Projects and Pupils' Academic Performance: a study of Norwegian secondary schools. *European Educational Research Journal*, 13(2), 155-166.
- Jones, B., & Iredale, N. (2010). Enterprise education as pedagogy. *Education training*, 52(1), 7-19.
- Kirby, D.A. (2004). Entrepreneurship education: can business schools meet the challenge? *Education Training*, 46(8/9), 510-519.
- Kirby, D. A., & Ibrahim, N. (2011). Entrepreneurship Education and the Creation of an Enterprise Culture: Provisional Results from an Experiment in Egypt. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7(2), 181-193.
- Moberg, K. (2014). Two approaches to entrepreneurship education: The different effects of education for and through entrepreneurship at the lower secondary level. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 512-528.
- Obschonka, M., Silbereisen, R. K., Schmitt-Rodermund, E., & Stuetzer, M. (2011). Nascent entrepreneurship and the developing individual: Early entrepreneurial competence in adolescence and venture creation success during the career. *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 121-133.

- Paiva, T., & Tadeu, P. (2015). PRODUZ@ IDEIA--An approach project to develop entrepreneurship in primary schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1908-1915.
- Paristiwati, M., Slamet, R., & Sebastian, R. (2015). Chemo-entrepreneurship: learning approach for improving student's cooperation and communication (Case Study at Secondary School, Jakarta). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1723-1730.
- Parakapas, R & Ziebeniene. (2015). Position of Entrepreneurship Education In Lithuanian General Education Curriculum & in Educational Process In General Education School. *Proceedings of the International Scientific Conference*, 2(4), 2017. 163-172
- Radulescu, M; Fedajev, A; Sinisi, C; Popescu, C & Iacob, S. (2018). Europe 2020 Implementation as Driver of Economic Performance and Competitiveness. Panel Analysis of CEE Countries. *Sustainability*, 10(566), 2-20.
- Sarebah W; Rohayu, R; Ahmad, E; Halizah, A; Maziana, M & Azmanirah, A. (2010). *The entrepreneurial skills application among students in polytechnics*. Persidangan Kebangsaan Pendidikan Kejuruteraan dan Keusahawanan 2010. (National Conference on Engineering Education and Entrepreneurship 2010).
- Saskatchewan Learning. (2004). *Entrepreneurship 30 Curriculum Guide A Practical*. Saskatchewan University.
- Sanchez, J. (2015). The Impact of an Entrepreneurship Education Program on Entrepreneurial Competencies and Intention. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 447-465.
- Toit, A & Gaotlhobogwe, M. (2018). A neglected opportunity: entrepreneurship education in the lower high school curricula for technology in South Africa and Botswana. *African Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education*, 22(1), 37-47.
- Udo, Ch & Amadi, U. (2013). Integrating Basic Entrepreneurship Studies into Primary Education Curriculum: Platform for Sustainable National Development. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(5), 69- 74.
- World Bank. (2013). *Framing the global landscape of entrepreneurship education and training programs*. Working paper (Report No. 78983).
- Walestad, K & Korilusky, M. (2011). Enterprise and Entrepreneurship. *Education Training*, 36(4), 201-220.

پی‌نوشت‌ها

1. European Union 2. World Bank 3. Kirby & Ibrahim 4. Frank 5. Jones & Ire dale 6. Hytti & O'Gorman 7. Kirby 8. www.kashef.ir 9. Radulescu, Fedajev, Sinisi & Iacob 10. Obschonka, Silbereisen, Rodermund & Stuetzer 11. Walstad & Kourilksky 12. Aziz 13. Ge & Peng 14. Fox, Pittaway & Uzueunam 15. Fayolle, A., Verzat, C., & Wapshott, R. 16. Chemo 17. Jakarta 18. Paristiwati, Slamet, Sebastian 19. An entrepreneurial approach in Denmark 20. Moberg	21. Entrepreneurship Development in Portuguese Schools 22. Paiva & Tadeu 23. Entrepreneurship project in Norway 24. Johansen & Schanke 25. Entrepreneurship Education in the Hong Kong Curriculum 26. Cheung 27. Saskatchewan Entrepreneurship 28. Saskatchewan University Entrepreneurship Training 29. Dollisio 30. Sánchez 31. Deveci & Cepni 32. Guven 33. Sarebah & et al 34. Udo & Amadi 35. Parakapas & Zibeniene 36. Hassi 37. Toit & Gaotlhobogwe

The impact of the use of entrepreneurship training package based on Saskatchewan University's educational program on the students' entrepreneurship morale: A mixed methods study with the concurrent embedded design

Leilā Heshmatifār, PhD Candidate in Curriculum Planning at University of Isfahān¹

Mohammadjavād Liyāghatdār (PhD), University of Isfahān²

Ahmad Ābedi (PhD), University of Isfahān³

Abstract

This research was aimed at investigating the impact of the use of the entrepreneurship training package based on Saskatchewan University curriculum on the students' entrepreneurship morale. The statistical population of the study included all female secondary school students in Isfahān during the academic year of 2017-2018. It was a mixed methods study with the concurrent embedded design. In order to quantitatively measure the entrepreneurial morale, 30 people were selected using the random cluster sampling method and they were randomly assigned to two groups of experimental (15 people) and control (15 people). Both groups responded to the questionnaire of entrepreneurial spirit at the pretest and posttest stages. There were 13 training sessions for the experimental group, but the control group received no intervention. To analyze the data, multivariate covariance analysis was used. At the second stage, in order to examine and confirm the quantitative findings, the students were interviewed at the end of each session. The results showed that the entrepreneurship education package based on the Saskatchewan University curriculum was effective on the students' entrepreneurial spirit (0.001). Hence, the components of the innovation, risk taking, success, and independence were significant at the level of 0.001 and the components of ambiguity and control were not significant. The results of the interviews confirmed the quantitative analysis. Therefore, it can be said that, given the importance of the entrepreneurship education at schools, besides other existing programs and methods, a Saskatchewan University entrepreneurship training package can be used.

Keywords

Entrepreneurship Education – Curriculum - Entrepreneurial spirit - First Cycle Secondary School

1. heshmatifar@edu.ui.ac.ir
3. a.abedi@gmail.com

2. Corresponding Author, E-mail: JAVAD@edu.ui.ac.ir